

A Nepomuki Szent János kultusza Csongrád megyében

TÓTH FERENC

(Makó, József Attila Múzeum)

A középkori néphagyomány és benne a népi vallásos műveltség török hódoltság alatti tovább élésére a folytonosság és a megszakítottság jellemző. Mindez a török pusztítások részleges, vagy totális mértékével függ össze. Néhány nagyobb alföldi település a másfél évszázados török elnyomás alatt folyamatos maradt, de a falvak szinte maradéktalanul elpusztultak. Békés, Csanád és Csongrád megyében különösen nagyarányú volt a települések megsemmisülése. A 16. század közepén a három megyében 188 helységet tartottak nyilván, az 1720. évi összeírások csak huszonháromról tudósítottak, tehát a települések pusztulásának aránya 87,8 százalékos volt.¹ Ha Csanád megyét török utáni kiterjedésében vizsgáljuk (amelyet Csongrád, Békés és Arad megye, délen a Maros határol), akkor ezen a területen a hódoltság idején teljes pusztulás érvényesült. Makó az 1552. évi felperzselést hamar kiheverte, de az 1596. évi dúlás után hét esztendeig, az 1686. évit követően tizenhárom évig lakatlan pusztta volt. Az Alföld spontán népmozgalom és telepítések révén népesült be. Makón a visszaszivargó lakók kezdeményezésére a kamara kedvező föltételeket (négy évi adómentesség, szabad földfoglalás) teremtett, így az elmenekültek közül számosan települtek vissza. Az 1717-ben összeírt 84 család közül 66 családfő – a népesség háromnegyed része – Makón vagy a szomszédos Szentlőrincen született. A hosszú intervallumok ellenére a helység lakosságának folytonossága nem szakadt meg. Mind ebből a néphagyomány továbbélése is következik. A mohácsi vész időszakában a makóiak áttértek a református hitre, ezért a hódoltság alatt főleg jövevényekből – a szomszédos, katolikus népességű Szentlőrinc mezőváros lakóiból – jött létre katolikus települési mag. Lelki gondozásukat a szegedi ferencesek látták el. A hagyomány szerint a Porgány és Bogdán ereken hajóval érkeztek a barátok, a Kálvária-dombnál kötöttek ki, ott végezték egyházi szolgálataikat.

A 18. század népi vallásossága a középkor Mária-tiszteletében gyökerezett, majd a barokk szellemiségben új tartalmat nyert. Igen jelentős kultusza lett Nepomuki Szent Jánosnak is, és kimagasló jelentőségű szakrális emlékhelyeknek számítottak a kálváriák, a települések határában fölállított keresztek és a Szentháromság szobrok.

Az elmúlt évtizedek népköltészeti kutatásaiból markánsan kirajzolódott a középkori Mária-költészet gazdagsága. Erdélyi Zsuzsanna és vidékünkön Polner Zoltán archaikus népi imádság gyűjtése a szaktudomány művelőit is meglepte. Az első magyar versnek, az *Ó-magyar Mária siralomnak* forrásvidékéről eredeztethető imádságok alliterációi is a döbbenet erejével hatottak:

---

¹ Rác István 1980. 100.

*Dárdával dárdázzák,
koronával koronázzák...*

*Tövissel tövisezték,
Söprűvel söprűzték.*

Polner Zoltán *A kakas szólamlik* címmel közreadott imádságát Makón gyűjtötte.

*Én lőfekszek én ágyamba,
testi-lelki koporsómba.
Három angyal fejem fölött,
egyik őriz,
másik vigyáz,
harmadik az Isten színe elé
várja a lelkömet.
A kakas szólamlik,
Máriát kiáltja.
Kelj föl, kelj föl szép Szűz Máriám!
Krisztus Urunkat a zsidók mögfogták,
mögkötözték.
Vasustorokkal uszorozták,
tövisekkel koronázták.
Három angyal feje fölött.
Egyik vigyáz,
másik őriz.
Őrizze lelkét,
de velem együtt a Máriáét is.²*

A középkori Mária-költészet az egész magyar nyelvterületen általános volt. A gyűjtések során nem mutatkozott különbség a törzsökös és későbbi telepés községek között. Épp olyan gazdagsággal kerültek elő Szegedről vagy pl. az 1750-ben Apátfalvára telepített palócság köréből, sőt Pitvarosról, ahová az 1947. évi lakosságcsere következtében a felvidéki Gutáról származtak az adatközlők.

A középkori Mária-tisztelet hagyományának tovább élése Makón abban is kifejezésre jutott, amikor a Kálvária-dombon, a török hódoltság idejének ájtatossági helyén 1734-ben kápolnát emeltek, azt a Fájdalmas Szűz tiszteletére szentelték fel.

A török hódoltság utáni Mária tiszteletet Makón az is elősegítette, hogy a templomot Szent István király tiszteletére szentelték föl, aki az országot Mária oltalmába ajánlotta. A barokk kori Mária-kultusz Makón is a Regnum Marianum gondolatkörében született újjá. Az 1770-es években föl is állították a Boldogságos Szűzanya szobrát, a kőképet. Ide körmenetet ugyan nem vezettek, de magán áhítatosságokat a templomból való elmenetel vagy az ide jövet alkalmából, valamint a Kálvária kápolnából visszatérők végeztek.

² Polner Zoltán 1985. 24–25. Makói adatközlő Zsombó Imréné.

A 18. században – a Mária-tisztelet további virágzása mellett – bontakozott ki Nepomuki Szent János tisztelete. Emlékhelyei főleg folyóvizek, hidak, utak mentén jöttek létre.

Nepomuki Szent János a csehek nemzeti szentje. IV. Vencel cseh király ledérségéről volt ismert. A bajor származású királyné sokat szenvedett kicsapongó férje mellett. A romlott lelkű király azt kezdte hinni, hogy felesége megcsalja. Magához rendelte a királyné gyóntatóját, Nepomuki Jánost és előbb ígéretekkel, majd fenyegetésekkel arra akarta rávenni, hogy árulja el feleségének gyónási titkát. Tömlöcbe csukatta, de ő hajthatatlan maradt. A király a gyóntatótitkot őrző papot 1383. május 16-án Prága egyik hídjáról a Moldva folyóba dobatta. Ő lett a gyónási titok vértanúja. Attribútuma, vagyis a tárgy, amellyel ábrázolják, a kereszt.

Hazánkban a vizen járók, az utazók patrónusa. „Nepomuki Szent János tiszteletét – írja Bálint Sándor – a 17. század folyamán, a csehországi vallásháborúk elmúltával jezsuiták készítik elő. János alakjában egyrészt a papság misztériumát, a gyónás szentségét akarták megdicsőíteni, másrészt szintén egy másik János, Husz nevével jelzett eretnek hagyományokat ellensúlyozni, népies jellegű jámborságban feloldani, és a csehek, de egyáltalán az egész Habsburg-birodalom népeinek tradíció-tiszteletét és ezzel együtt dinasztikus hűségét építeni. A kultuszt tehát a jezsuiták a barokk pasztoráció páratlan szemléletességével és lélektani eszközeivel terjesztik. A [Jézus] Társaság feloszlatása után, a jozefinista racionalizmus lelkipásztori hűvösségében aláhanyatlík ugyan, de a népi jámborságban talán csak Szent Anna tiszteletéhez fogható utóvirágzását éli meg.”

Csanád egyházmegyében több templomnak volt a v é d ő s z e n t j e: Bakóvár, Csáková, Csanádpalota, Csősztelek, Károlyfalva, Körösbökény, Kisteremia, Lippa, Nagybecskerek, Nagykárolyfalva, Óthalom, Párdány, Perjámos, Szőrénybúzás, Temesvár, Teremi, Tiszafa, Torontál-torda, Világos templomának. Oly nagy kultusza volt a Bánságban, hogy Juhász Kálmán, az egyházmegye monográfusa Bánság védőszentjeként tartotta számon. Tanulmányt is írt: Der heilige Johannes Nepomuk als Schutzpatron des Banates címmel.³ Ez pedig Temes megye nagyszámú német telepeseivel és az ottani jezsuita befolyással függ össze. Hazánkban 1724-ben Temesvárott alakult meg János tiszteletére az első jámbor társaság.

Csanádpalotát különleges hely illeti meg a Szent kultusza tekintetében, mert ott nemcsak a templom védőszentje volt, de egy kápolnáé is, sőt a templom négy harangjából kettőt a patrónus tiszteletére áldottak meg, a kápolna elbontása után szobrát is felállították.

A palotai plébániát 1768. május 1-jén alapították, még ugyanebben az évben helyezték el a templom alapkövét. Öt év alatt készült el, Pétsi István pécskai plébános szentelte fel Nepomuki Szent János tiszteletére a patrónus neve napján, 1773. május 16-án.

Az egy évvel korábban épült makói katolikus templommal igen sok hasonlóság fedezhető fel. Valószínű, hogy mindkettőt ugyanaz a személy tervezte. A főhomlokzat összehatása, de a részletek is sok egyezést mutatnak: a csigavonalas oromfal, szorfülkék, az ajtó melletti függőleges falsávok, a lizénák kettőzése, az erőteljes öv-

³ Idézi Bálint Sándor 1998. 2. 604.

párkány, a torony sarokkiképzése.

A csanádpalotai templom máig szerkezeti átalakítást nem igényelt, de berendezése egyre gyarapodott. Az általános gyakorlat az volt, hogy a templom főoltárképén a védőszentet ábrázolták. Nem így Csanádpalotán, ahol 1850-ig Szent Kereszt Felmagasztalásának képe függött. Ezt akkor az egyik mellékoltárra tették, és onnan Nepomuki Szent János átfestett szobrát állították a főoltárra. A hívek bizonyára úgy érezték, hogy főoltárra nem szobor, inkább nagyobb méretű festmény illik. Megbízták Szikora György makói festőt, képírót az új főoltárkép megfestésére, és ő a makói oltárkép méretében, sőt kompozíciós fölépítésében alkotta meg a főoltárt máig ékesítő reprezentatív képet. Felhők közt lebegve helyezte el Nepomuki Szent János alakját, amellyel a megdicsőülését fejezte ki, lent pedig egy női és férfi alakot ábrázolt. Mivel gróf galánthai Fekete György országbíróban a község jötevőjét tisztelték, a térdeplő alak Fekete grófot, az imádkozó nő a feleségét örökítette meg. Egyébként mindkettőjüket a templom kriptájában temették el.

De mit lehet tudni a főoltárkép alkotójáról? Kassai Vidor 19. századi komikus színész így emlékezett meg mesteréről: „Volt ekkor Makón egy öreg piktor: Szikora György, eredeti furcsa ember. Egerből származott, kilépett minorita, tehát tanult ember. Festeni még atyjától tanult, aki egri piktor volt.”⁴ Szikora György festett szobákat, templomokat, templomzászlókat, képeket és az aranyozáshoz is értett; olyan közepes templomfestő volt, akinek mindent kellett tudnia, hogy ilyen kis helyen megéljen. A művész név nem illette meg éppen, de többecske volt valamivel a mesterembereknél, hiszen tanult ember volt. Makón a püspöki rezidenciának – Szirbik Miklós szavaival – ékesen kifestett termei az ő ízlését dicsérték. 1837-ben az új megyeháza festésén is közreműködött. Táblaképeket is alkotott. 1840-ben a kevermesi hívek rendelésére 14 stációs képet készített. Szeged nagy szülöttje, Kőszeghy László (1745–1828) csanádi megyés püspök arcképének megfestésével a város 1838-ban őt bízta meg.⁵

Két olyan Csongrád megyei község templomának titulusa Nepomuki Szent János, amely 1993-ig a váci egyházmegyéhez tartozott. Az egyik Kiskundorozsma. Ennek régi, 1726-ban épült templomát három évvel a szentté avatás előtt áldották meg Nepomuki János emlékére; a másik Csanytelek, itt a régi és mai templomnak is ő a névadója.

Csanádpalotán a templomi búcsú május 16-án tartották. A környező falvakhoz viszonyítva a búcsújárók száma nem közelítette meg Apátfalvát, de Földeákhoz hasonló nagyságrendben keresték föl a szomszédos falvakból. Egy-egy helységről az első világháború idején gyalogszerrel, énekelve 20–30 búcsújáró érkezett. Részt vettek a szentmisén, majd búcsúfiát vásároltak az árusoktól. Nem hiányzott a körhinta sem, amelyet bolondkocsinak neveztek. Ebédre a távolról érkező rokonokat, ismerősöket fogadták, délután búcsú vigadalom és tánc követett. Ha a búcsú hétköznapra esett, munkaszüneti nap lett.⁶

Az 1913. évi sematizmus szerint Nepomuki Szent János a csanádi egyházme-

⁴ Kassai Vidor 1941. 65.

⁵ Tóth Ferenc 2000/b 28–30.

⁶ Asztalos P. Kálmán 1973. 1–2.

gyében az alábbi nyolc kápolna védőszentje: Alsóelemér, Csák, Csító, Dognácska, Makó, Nagyzsám, Temesrékas, Temesújfalú.

Makón az 1770-es években a város német ajkú lakossága emelt kápolnát a főtéren Nepomuki Szent János tiszteletére, amelyet az 1778-ban készült Vertics térkép föl is tüntet. Mivel a város főterén forgalmi akadályt képezett, a városi tanács 1852-ben kérte a püspökségtől a kápolna áthelyezését. Erre négyszáz forintot és húszezer téglát föl is ajánlott. A kápolnát a Sokmalmok terén építették fel, és a teret a kápolna titulusáról Szent János térnek nevezték el. A kiviteli tervet Hoffer Károly (1815–1899) szegedi építész felügyelete mellett Kováts István (1822–1902) szegedi építőmester készítette. A kivitelezést is szegedi vállalkozó végezte. Az 1859. évi Canonica visitatio részletesen rögzítette az újbóli fölépítését: „Nepomuki Szent János vértanú kápolnája, amelyet köztéren helyeztek el, és 1855-ben méltóságos Csajághy Sándor püspök úr, valamint a városi közösség híveinek a költségén építettek, és Csajághy Mártonnak, a csanádi püspökség jószágigazgatójának kegyes bőkezűségéből Nepomuki Szent János díszes szobrával ékesítettek. A helybéli plébános 1857. május 16-án áldotta meg. Nincs megadományozva, ezért a plébánia pénztárának a költségén tartják fenn. Nepomuki Szent János napján ott misét mondanak, és a vigiliáján, valamint egész oktávjában litániákat tartanak. Saját szent fölszerelése nincs. Ezeket, amikor szükséges, a plébánia templomából viszik oda. Ennek a kápolnának a gondját csekély ellenszolgáltatásért Németh János takácsmester viseli.”⁷ A délkelet-északnyugat tájolású kis kápolna a háromszögletű Szent János tér közepén állt. Eredetileg farácsozattal volt körbevéve; a téglapilléres, falazott lábazatú, kovácsolt vas kerítését Dessewffy Sándor püspök adományozta, 1899 májusában készült el. Az Országos Műemléki Felügyelőség a kápolna műemléki védettségét 1964-ben törölte. A városi tanács városrendezési okokra hivatkozva 1968-ban kötelezte az egyházat a kápolna lebontására. Nepomuki Szent János szobra a belvárosi plébániatemplomban, a kórus alatti jobb ablaknál lett felállítva. A kápolna oldalfaláról a vörös márvány tábla a múzeumba került. Felirata: MŰEMLEK / KEGYES ADOMÁNYOKBÓL / ÉPÜLT 1856-İK ÉVBEN. Helyére 1996-ban Miholcsa József marosvásárhelyi szobrászművész, a Makói Művésztelep tagja haranglábat készített. A harangot tartó két kereszt Nepomuki Szent János attribútumára, a keresztre utal; a harangláb melletti két korlát a hídra, amelyről vízbe lökték János papot. Az emlékművet a millicentenárium évében, Szent Gellért vértanú halálának 950. évében a Máltai Szeretetszolgálat országos elnöke, Kozma Imre atya áldotta meg.⁸

Makón tehát népi kezdeményezésre és nem felső sugallatra bontakozott ki Nepomuki Szent János tisztelete. Így volt ez hazánkban a németek által betelepített községekben is.

Csanádpalotán a 18. század végén emeltek kápolnát. Ezt 1837-ben bontották el, anyagát kápolna építésére a szilvásiaknak ajándékozták, a benne lévő szobrot a községben állították föl.

A templomok mellékoltrai a korábbi hitéletben fontos szerepet töltöt-

⁷ Lakatos Pál–Orbán Imre 1995. 88.

⁸ Tóth Ferenc 2000/f. 251.

tek be. Fölállításukat gyakran maguk a hívek kezdeményezték, olykor fogadalomból egy-egy család kegyességéből keletkeztek.

Szegeden Nepomuki János tiszteletére az alsóvárosi Havi Boldogasszony templom egyik mellékoltárára – már a szentté avatása (1729) előtt –, 1722-ben oltárképet festett Hautzinger József bécsi művész.⁹ A román stílusú felsővárosi Szent György templomot a 18. század közepén a minoriták újjították föl, benne az egyik mellékoltárt Nepomuki Szent János tiszteletére emelték.¹⁰

A hódmezővásárhelyi belvárosi templomban 1788-ból való a Nepomuki Szent János mellékoltár olajképe.¹¹ A csongrádi Nagyboldogasszony templomban a 18. század második felében a Szent tiszteletére kőoltárt emeltek, amelyet olajképpel is elláttak.¹² A magtárrá átalakított, majd lebontott óföldségi templomban a 18. század végén az egyik mellékoltárt róla nevezték el.¹³ Az árvizek által elpusztított Óföldsék lakói Földsékon felépült templomukban is tovább ápolták Nepomuki Szent János emlékét, ezért tiszteletére az új templomban 1890. március 23-án mellékoltárt szenteltek föl.¹⁴

S z o b r á t települések központjában, útfélen, hidakon, kompok tövében, vízjárta területeken állították föl. A Tisza-part közelében, a vár alatti hajóhídnál (a mai közúti hídfő mellett) és a Boszorkány szigeten a 18. század elején már állt szobra. Ezekre Kiss István ferences barát 1766-ban írt szentföldi útinaplójában is hivatkozik.¹⁵ Hatalmas szobrot emeltek tiszteletére a felsővárosi sópajták közelében is. A koplalósok, fuvarosok várakozóhelye a szobor közelében volt, így lett Nepomuki Szent János Szegeden a koplalósok és a fuvarosok védőszentje is. A Víz után a téren utcát nyitottak, a szobor a város istállójába került, a Szentháromság szobor mellé. Tréfás gúnyval mondogatták: „Krisztus is istállóban született, a szentök se szégyülhetik ott magukat. Aztán ezután olyan kúszentőket állítunk föl, akik előtt nem köll majd imádkozni.”

Szintén Felsővároson, a Dugonics és Kossuth utca kereszteződésénél álló öreg barokk ház sarokfülkéjében is volt egy kisebb Szent János szobor. A Palánkot körülvevő, vízzel telt Eugenius árkon itt ívelt át gyaloghíd. Az épület lebontása után a szobor a múzeumba került.¹⁶

Korainak számít kiszombori szobra is. Az Oexel (Rónay) család Zomborra költözése (1781) előtt már állt a szobra a templom előtti tér Makó felőli részén.¹⁷ A barokk stílusban átépített kiszombori templomnak és a Nepomuki Szent János szobornak artiztikus-szakrális légkörével téralkotó szerepe lett. Először az 1804. évi térkép tünteti föl. A 19. század elejére már megrongálódott, helyreállítása után, 1815. május 16-án Domkó Antal plébános áldotta meg. 1938-ban – a Szent István szobor fölállítása miatt –

⁹ Bálint Sándor 1980. 276. Horváth Ferenc 2000. 465.

¹⁰ O. Csegezi Mónika 2000. 540.

¹¹ Dömötör János 2000. 111.

¹² Dudás Lajos 2000/a. 53.

¹³ Tóth Ferenc 2000/e. 293.

¹⁴ Tóth Ferenc 2000/c. 105.

¹⁵ Bálint Sándor 1998. 2. 276.

¹⁶ Bálint Sándor 1980. 276. 1998. 2. 403.

¹⁷ Kiss Mária Hortensia 1940 és 1997. 104. 111.

áthelyezték a tér nyugati felére. Föléje egyszerű, négyzetes alaprajzú baldachinházat építettek. A szobrot 1963-ban duhajkodó fiatalok megcsonkították, ekkor az Országos Műemléki Felügyelőség törölte műemléki védettségét. Az egyház az építményt elbontotta, a helyreállított szobrot a templom bejárata előtt helyezték el. A község fennállásának 750. évfordulóján, 1997-ben ismét a templom előtti téren (a régi artézi kút fölé) állították fel Madarász József tervei alapján.¹⁸

Hódmezővásárhelyen 1778-ban a róla elvezett téren állították fel szobrát, de az 1950-es években a plébánia elé helyezték át.¹⁹ Csongrádon a Belső városba vezető út mellett emeltek tiszteletére szobrot, amely a kerekárokai Tisza-meder hidján, a Hídi töltésen vitt keresztül. Keletkezésének ideje ismeretlen, 1784-ben már állt. A 19. század első felében felújították, 1787-ben özv. Mészáros Lajosné az egyházzal egyetértésben áthelyezte a Szent János tér déli oldalára. 1929-ben Forgó Mihály és neje, Kocsis Veronka felújította. Az 1970-es években néhány garázda összetörte.²⁰ Óföldréteken a templom előtt állt szobra. Miután az időjárás megviselte, elásták. A közelmúltban régészek akadtak rá. A Návayak 1811-ben Gajdoson kőszobrát állították fel, de ez már 1835-ben igen siralmas állapotban volt. A Száraz-ér mellett is állt szobra, talán ez került Földréteken a templom elé.²¹

Szegvár jeles tanítója, Forray Máté 1795-ben, nyugállományba vonulásakor a Kurcán átvezető híd bal oldalán állította föl a Szent szobrát. A későbarokk modorban alkotott szobrot 1992-ben a község restauráltatta, és eredeti helyére visszahelyezte.²² Szeged-Szentmihályteleken a Maty-ér hidján vezetett át Szegedet – Röszkén át – Szabadkával összekötő ún. kis szabadkai út. Ennek téglából épített hídja a 18. század végén már megvolt. Valószínűleg építéskor került rá a szobor. A Tisza 1879. évi kiöntésekor a víz gyorsabb levezetése céljából a közeli töltésen robbantással két átvágást nyitottak. Ekkor a lakosok a szobrot biztonságba helyezték, a víz levonulása után visszahelyezték eredeti helyére. Az oroszok bejövetelekor, 1944 őszén lövés érte, a megsérült fejrészt 1955-ben egészítették ki.²³

Szentesen két szobra állt. Egyiket 1800 körül a régi plébánia mellett állították föl. Az új plébánia építéskor ennek kertjébe került. A fűtőmű kerítésének építéskor a szobor feje letört, később el is veszett; talpazatát beljebb vitték. A megcsonkított szobor a plébánia pincéjében vár jobb sorsára.²⁴ A kurcai vámház melletti 18. század végi szobornak csak a talpazata maradt meg.²⁵

Csanádpalotán 1837-ben bontották le a Nepomuki Szent János kápolnát; a benne lévő szobrot – a plébános tervezte baldachinházban – a mai polgármesteri hivatal előtt állították föl. Innen helyezték át a templom délnyugati sarkához. A hatszögű baldachinház öt oldala árkádos kiképzésű. Virágkehely alakú bádóg sisakján kereszt áll.²⁶

¹⁸ Tóth Ferenc 2000/d. 168.

¹⁹ Dömötör János 2000. 146.

²⁰ Dudás Lajos 2000/a. 68.

²¹ Tóth Ferenc 2000/c. 105.

²² Labádi Lajos 2000. 602.

²³ Juhász Antal 2000. 587.

²⁴ Rózsa Gábor 1996. 56.

²⁵ Labádi Lajos levéltár-igazgató szíves közlése.

²⁶ Tóth Ferenc 2000/b. 30.

Apátfalván 1824-ben állították föl a Szent szobrát. 1820-ban elöntötte a Maros a falut, az árvíz nyolc ház kivételével egy egész utcát elpusztított. Még abban az évben a házsor helyére tíz láb magas töltést építettek, a védelmi munka során még huszonegy házat le kellett bontani. A népi szemléletű emlékművet egy jómódú parasztszszony építtette. A talpázat fölirata: ÁLLÍTOTTA / ISTENBEN ELNYUGODOTT / KERES APOLLO / 1824. Föléje, hogy az időjárás viszontagságaitól védjék, előbb nádfödelet építettek. A mai köbaldachint az 1930-as években emelték. A négy téglapilléren nyugvó építményt három oldalán falazott mellvéd övezi, a főhomlokzat felől kétszárnyú rostélyajtóval. Szabályos csonka gúla alakú, cseréppel fedett tetőzetten fából ácsolt, négyzetes metszetű tornyocska áll, amelyet szintén cseréppel fedtek. Az építmény közepén, alacsony lábazon áll a szobor.²⁷

Tápé előljárósága 1826-ban kötelezvényben vállalta a szobor fölállítását: „Alább írottak adgyuk mindenek tudokra, a kiket illet, vagy jövőben illethet, hogy minek utána köz előljároi gondoskodással több esztendők olta, ugyan több jószágos adakozásoknak összev gyűjtögetett kész pénzsommájából Nepomuk St; János Martyrnak tisztes emlék képét faragot köbül, minden szükséges tartozékával együtt a Tisza és a Maros kirohanó öntési között gyakortabb Kiss Velencz képpen csillámlik Tápé helységünk Tigérháti töltése alsó oldal végén felállítjuk.”²⁸

Tömörkény községben a templom építését tizenhárom évvel megelőzte az 1890-ben fölállított Nepomuki Szent János szobor.²⁹

Csongrádon Máté István szobrászművész sokat tett a régi hagyomány ébrentartásáért. Mivel a szentről elnevezett téren álló szobrát az 1970-es években összetörték, a művész ajándékban megmintázta alakját. A Nepomuki Szent János szobrával ellátott díszkutat 1987. augusztus 8-án avatták föl.³⁰ Csongrádon a hajóhíd följárójánál 1904-ben is fölállították szobrát, de 1919-ben a harcok alatt elpusztult. Máté István szobrászművész a Tihanyban álló, osztrák műhelyben készült szobornak műköből elkészítette másolatát. A művész ajándékát a hajóhíd feljárójánál 1992. május 16-án áldották meg.³¹

A szobrokat általában köböl faragták, fából csak akkor készült, ha védett helyen állították föl. Alkotóikról nem tudunk semmit. Bizonyára nagy részüket osztrák műhelyekben készítették. Bálint Sándor a dorozsmai templom előtti szobrot népművészeti remekműnek tartja.³² Kivétel nélkül mindegyik szobrot festették. Későbbi bemázolásukat a hívek végezték.

Nepomuki Szent János kultusza Csongrád megyében három jól elkülönülő korszakra osztható. A korai szakasz a 18. század elejétől az 1760-as évekig tart. Ekkor jobbára Szegeden bontakozott ki kultusza. Megyénkben a patrónus iránti határtalan megbecsülés az 1770-es évektől a 18. század végéig számítható. Annak ellenére, hogy XIV. Kelemen pápa 1773-ban fölözlatta a jezsuita rendet, térségünkben nem hanyat-

²⁷ Tóth Ferenc 2000/a. 12. 2000/a. 81.

²⁸ Ifj. Lele József 1989. 91–92.

²⁹ Dudás Lajos 2000/b. 675.

³⁰ Dudás Lajos 2000/a. 68.

³¹ Dudás Lajos helytörténetész szíves közlése.

³² Bálint Sándor 1980. 276.

lott alá kultusza, mert a Jézus Társaság akkorra olyan mélyen beleplántálta a hívek lelkébe a szent tiszteletét, hogy régióinkban a század végéig virágzásáról beszélhetünk. A 19. század az utóélet. Ekkor is előfordul a mélyről fakadó megbecsülés és ragaszkodás, de ez a kultusz hanyatló korszaka.

A 19. század folyamán egyre gyakrabban fordul elő a nem feltétlenül indokolt szoboráthelyezés. Erre legjobb példa Tápé esete. A mély vallási életet élő faluban nem sikerült a szobrot egy helyben megtartani. Eredeti helye a Maros torkolatánál volt. Mivel az 1879. évi nagyvízkor talpazata megbillent, a magasabb fekvésű révházhoz helyezték át. A 20. század elején bekerült a faluba, a Hangya kocsmá elé. Bár faoszlopos zsindegyháza ácsoltak föléje, egy virtuskodó, lerészegült katona letörte a fejét. A kocsmá elől 1936-ban a plébános kérésére az Elek-féle portára helyezték. Mivel 1939-ben ennek közelében óvoda épült, végül ez elé állították föl. Vele szemben volt a feljáró rámpa, amelyen a komphoz lehetett jutni. Így sok hányattatás után, méltó helyre került. A szobrok ide-oda helyezése valószínűleg összefügg a kultusz csökkenésével is.³³

A szocialista korban egyre gyakoribb lett a szobor csonkítása; a kar, az attribútum, sőt a fej letörése. Előfordult a teljes összetörése is. Kiszomboron H. P. tanácselnök fia is a garázdák közé tartozott, akik megcsonkították a szent alakját, de a község első embere nem a helyreállításban volt érdekelt, hanem a műemléki védetség törlesztésében. Makón a városi tanács városrendezési okokra hivatkozva kötelezte az egyházat, hogy a Szent János kápolnát bontsa le. Valójában soha nem készült olyan városrendezési terv, amely ezt tartalmazta volna. A rendszerváltás idejére a magukra hagyott, útszéli szobrok igen elhanyagolt állapotba jutottak, de a plébániák és a hívek kezdeményezésére megkezdődött följújtásuk.

A szobrokhoz fűződő h a g y o m á n y o k már nem élnek, az ott végzett ájtatoskodásokról nem sokat tudunk. Ahogyan a nagy árvízmentesítő munkálatok befejeződtek, és elmúltak az árvízveszélyek, kezdett csökkenni Nepomuki Szent János kultusza.

A nép magához közelállónak érezte a szentet, ez az elnevezésben is megnyilvánult: Jánosnak, Jánoskának, Tápén pajkosságból *neszepuszi Jánosnak* hívták.³⁴ A szőregi, ószentiváni öregek Ganétafosó Szent János vagy Ganétafosó János néven is emlegették, mert a 19. században az ő neve napja körül taposták a ganét tőzeggé.³⁵

Általánosnak mondható, amit a földéaki Historia domus jegyzett föl a Száraz-ér parton felállított szoborról: Nepomuki Szent János ünnepének előestéjén és nyolcada alatt munkanap, esti órákban processzió volt a szoborhoz és ott litánia. A makói Szent János kápolnában a fölszentelés napján misét mondtak, vigíliáján, valamint egész oktavájában litániát tartottak.³⁶

Szegeden a fuvarosok védőszentjükhöz így daloltak:

Kis szekeres, nagy szekeres,

³³ Ifj. Lele József 1998. 91–95.

³⁴ Ifj. Lele József 1998. 95.

³⁵ Bálint Sándor 1980. 277.

³⁶ Lakatos Pál–Orbán Imre 1995. 88.

*Kis szekeres, nagy szekeres,
Mindég a kocsmára keres.
Még ű a kocsmába tanyáz,
Ökreire Szent János vigyáz.*

A szobrot a 19. század hatvanas éveiben fölújították, ugyanis az egész Szegedet pusztító jégeső Felsővárost megkímélte, és ezt János közbenjárásának tulajdonították. Ezt rendszeresen fölvirágozták és a szív alakú lámpával kivilágították. Az is megesett, hogy a koplalósba szerelmes lány a Szent szobrát borító virágfűzéből vitt haza bájolás végett.³⁷

Bálint Sándor írta: Tápén és Dorozsmán az ünnep előestéjén a hívek Szent Jánost járták, azaz körmenetben megkoszorúzták szobrát. A Szeged környéki búcsúok, amikor a hidon, kompon mentek, az ő litániáját mondták.³⁸ A tápéi szentről azt tartották: „*Ha möghalli az éjféli misére hívó első harangszót, akkor lémén a Tiszára. Iszik belüle, azt akkor visszamén a helyire*”.³⁹ Szentmihályteleken nagyon szép hagyomány volt, hogy Szent Jánost a legények és a lakodalmások neve napján muzsikaszóval fölköszöntötték, hasonlóképpen az arra járó lakodalmások is, de máskor is muzsikáltak tiszteletére.⁴⁰

A szegedi Bitó János halász életrajzában elmondja: halbicskáját „az öreg Sziráki készítette remekbe, 16 pengő forintért. Az egyik oldalára rá volt vésvé Nepomuki Szent János, a vizek védőszentje, a másik oldalon egy ponty és az én monogramom. Statner vésnök véste rá 4 forintért. Ettől a bicskától meg nem váltam volna a világrt, ha útra keltem, mert föl volt szentelve. A felsővárosi plébános úr, Orbán Jácint szentelte föl és úgy ragaszkodtam ehhez a bicskámhoz, mint valami talizmánhoz. Ha baj fenyegetett, csak a zsebembe nyúltam, megmarkoltam és mindjárt éreztem, hogy könnyebb a lelkem, velem van az én védőszentem a bicskára vésvé.”⁴¹

A némaság és a hírvivés egyaránt jellemzője a hagyománynak. Amikor 1719-ben fölnyitották a sírját, a legenda szerint a Szent nyelve sértetlen maradt. A nyelve jelképpé vált, mert ez a nyelv hallgatni tudott. A legenda szerint vízbe fulladása után, a vértanú megdicsőült. Ahogy felmerült a habokból, ragyogó fény övezte, és a nép hírül vitte az eseményt. Ennek a momentumnak az emlékére Apátfalván a Szent János szoborhoz hírharangot állítottak. A halált a harangozó a hírharanggal adta hírül. Ha férfi vagy fiú volt a halott, három rövidet, egy hosszú; nő vagy lány elhunytakor két rövid, egy hosszú volt a jelzés.⁴² Csanádpalotán két harangot áldottak meg a szent nevével. Ezek is hírharangok voltak.

Csongrád megyében a bánásiakhoz képest megkésve bontakozott ki kultusza, de az 1770-es évektől oly nagy tisztelet övezte, mintha magyar szent lett volna. A Tisza, Maros, Kurca, Száraz-ér árvizeivel gyakran meglátogatta a megye területét,

³⁷ Bálint Sándor 1980. 276. 1998. 2. 403.

³⁸ Bálint Sándor 1938. 247.

³⁹ Ifj. Lele József 1998. 95.

⁴⁰ Bálint Sándor 1980. 276. Juhász Antal 2000. 587.

⁴¹ Bálint Sándor 1980. 275. 1998. 2. 410–411.

⁴² Tóth Ferenc 2000/g. 81.

ezért őszinte szívvel fordultak patrónusukhoz. Talán éppen az árvizekkel függ össze, hogy térségünkben nem annyira a templomok lettek kultuszának helyei, hanem az útszéli szobrok. Míg a templomoknak, kápolnáknak a szent tisztületére történő felszentelése jobbra felső javaslatra, plébános sugallatára történt, a szobrok közül sokat népi kezdeményezésre emeltek. Így az egész közösség magáénak érezte.

IRODALOM

- ASZTALOS P. Kálmán
1973 Csanádpalota szakrális (istentisztelethez tartozó) emlékei. Csanádpalota. Kézirat.
- BÁLINT Sándor
1938 Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Budapest.
- BÁLINT Sándor
1980 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. 3. Szeged.
- BÁLINT Sándor
1988 Ünnepi kalendárium. 2. Szeged.
- DÖMÖTÖR János
2000 Hódmezővásárhely. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 107–152.
- DUDÁS Lajos
2000/a Csongrád. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged. 37–75.
- DUDÁS Lajos
2000/b Tömörkény. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 675–676.
- JUHÁSZ Antal
2000 Szeged-Szentmihálytelek. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged. 587.
- KASSAI Vidor
1941 Emlékezései. Budapest
- KISS Mária Hortensia
1940 Kiszombor története. Makó.
- LAKATOS Pál–ORBÁN Imre
1995 Egyházlátogatás a makói Szent István-plébánián 1835-ben és 1859-ben. In Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok. Studia Historica. 1. 51–135. Szeged.
- LABÁDI Lajos
2000 Szegvár. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk.: Tóth Ferenc. Szeged. 599–603.
- IFI. LELE József
1998. A tápaiak hite. Tápé.
- O. CSEGEZI Mónika
2000 Szent György templom. In. Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk.: Tóth Ferenc. Szeged, 540.
- POLNER Zoltán
1985 Koronával koronázzák. Makó környéki népi imádságok és Krisztus-legendák. Makó.
- RÁCZ István
1980 A tanyarendszer kialakulása. In A magyar tanyarendszer múltja. Szerk. Pölöskei Ferenc–Szabad György. Budapest, 1980. 97–148.
- RÓZSA Gábor
1996 Szobrok, emlékművek, köztéri alkotások. In. Szentesi ki kicsoda és városismertető. Szerk.: Bodrits István. Szentés. 56.
- TÓTH Ferenc
2000/a Apátfalva. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged. 9–14.
2000/b Csanádpalota. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 27–30.

- 2000/c Földeák. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 103–106.
2000/d Kiszombor. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 159–168.
2000/e Óföldeák. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 289–295.
2000/f Makó. In Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk. Tóth Ferenc. Szeged, 179–263.
2000/g Apátfalva. Száz magyar falu kincsháza. Budapest.

The Cult of Saint John of Nepomuk in Csongrád County

Saint John of Nepomuk was regarded patron saint of the Banat. His strong local cult - which can be owed to the Germans and Jesuits who settled down here bringing their pious folk religion – had a nationwide influence. Since after the liberalising wars against the Turks, the Banat was directed from Vienna from the administrative point of view - the county system was only re-established by Maria Theresa in 1779 - this region was considered such an isolated land as far as intellectual life was concerned that the saint's cult was spread not by the aforementioned Germans and Jesuits in Csanád and Csongrád counties but with the help of the Franciscans.

The Saint's cult in Szeged began to flourish about half a century earlier than in other settlements in Csongrád county. Seven years prior to his canonisation, in the church of Szeged-Alsóváros a side-altar was raised to the saint's honour and Viennese artist was commissioned to paint the altarpiece. Three statues of St. John of Nepomuk were erected near the river Tisza. His cult ceased to exist also in Szeged first, which was in connection with the town-restructuring project that followed the 1879 Great Flood.

In Csongrád county some churches, chapels and side-altars were erected in his honour, but this cult spread mainly along the rivers Tisza and Maros and other waters. He was patron saint of water riders and travellers. His statues were raised in settlement centres, on bridges, at the feet of ferries, on water routes and on the sides of roads. He was as greatly respected as a Hungarian saint. With the completion of river regulations and embankment works his cult surpassed.

On the eves of festive days of the saint his statue was wreathed in a procession. In the village of Szentmihálytelek wedding celebrators paid tribute to the Saint with music. In the village of Apátfalva a passing bell was hung next to his statue and when somebody passed away, the bell was used to tell whether the deceased was a man or a woman. Nowadays more and more of his statues are being restored.

1. A csanádpalotai templom főoltárképe. (Tóth Ferenc felvétele)

2. A makói szobor. (Tóth Ferenc felvétele)

3. A kiszombori Nepomuki Szent János szobor baldachinházzal
(Tóth Ferenc felvétele)

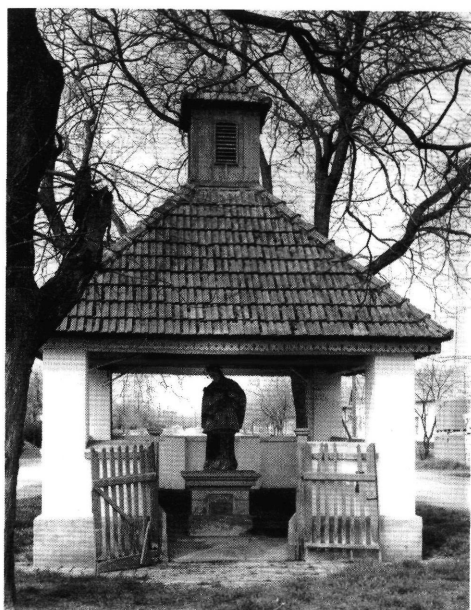
4. A kiszombori Nepomuki Szent János szobor 1965-ben
(Tóth Ferenc felvétele)

5. A szegvári szobor az 1992. évi restaurálás után (Vigh László felvétele)

6. A csanádpalotai szobor a baldachin házzal (Dömötör Mihály felvétele. 1995)

7. Az apátfalvi szobor és baldachin ház (Dömötör Mihály felvétele. 1995)

8. Csongrádi díszkút Máté István alkotta bronzszoborral. (Dudás Lajos felv.)

9. Máté István legújabb csongrádi szobra Nepomuki Szent Jánosról. (Dudás L. felv.)

10. A földéaki templom előtt álló szobor (Tóth Ferenc felvétele)

11. A szentmihályteleki szobor. (Győző Molnár Ferenc felvétele, 1990.)

12. A sándorfalvi szobor (Juhász Antal felvétele 1980.)

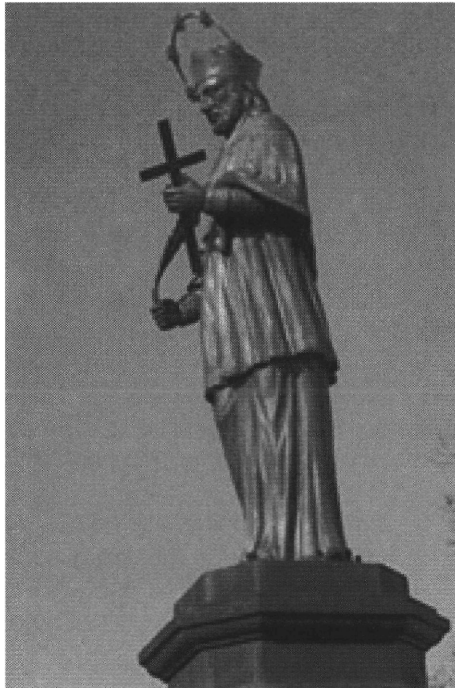

13. A kiskundorozsmai szobor
1811-ből. (Juhász Antal felvétele, 1980.)

14. A szent szobra Tápéról.
(Ifj. Lele József felvétele)

15. A hódmezővásárhelyi szobor

